

І.В. Жиглей, д.е.н., проф.

С.Ф. Легенчук, д.е.н., проф.

Державний університет «Житомирська політехніка»

І.В. Орлов, д.е.н., проф.

Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II

Трансфертне ціноутворення як засіб мінімізації податкових маніпулювань у розрахунках з нерезидентами

У статті проведено дослідження сучасних тенденцій трансфертного ціноутворення як засобу мінімізації податкових маніпулювань, зокрема у розрахунках з нерезидентами. Розглянуто поняття «трансфертного ціноутворення» та «контрольованої операції», критерії, які свідчать про те, що операція є підконтрольною, зокрема в розрахунках з нерезидентами. Проаналізовано методи встановлення відповідності умов контрольованої операції принципу «втягнутої руки» та основу для їх застосування, а також штрафні санкції у сфері трансфертного ціноутворення. Розглянуто міжнародну та вітчизняну нормативні бази щодо трансфертного ціноутворення, визначено ознаки глобалізації податкового законодавства в цьому питанні. Виокремлено ознаки суб'єктивізму вітчизняного законодавства у сфері транспортно-ціноутворення та наведено шляхи мінімізації ризику проведення посиленого моніторингу з боку контролюючих органів. Окреслено зміни, які відбулися у трансфертному ціноутворенні з початком пандемії COVID-19.

Ключові слова: трансфертне ціноутворення; транснаціональні компанії; оподаткування; податкові маніпулювання; нерезиденти; COVID-19.

Актуальність теми. Маніпулювання обліковими показниками є однією з важливих проблем, яка має бути вирішена науковцями-бухгалтерами, оскільки її загострення на тлі світової економічної нестабільності в цілому підриває довіру до бухгалтерського обліку як окремого соціально-економічного інституту. Одним із напрямів діяльності підприємств, де суб'єкт організації обліку поводить маніпулятивно під час податкових розрахунків, є трансфертне ціноутворення (далі – ТЦУ), де окремими суб'єктами можуть здійснюватися опортуністичні дії, спрямовані на задоволення власних інтересів або інтересів інших груп стейкхолдерів.

Трансфертне ціноутворення відіграє ключову роль для підприємств, які здійснюють контрольовані господарські операції, зокрема операції у групах транснаціональних компаній та з нерезидентами, які є пов'язаними особами, і знаходяться у низькоподаткових юрисдикціях (офшорах). У таких випадках управлінський облік у частині формування ціни стає інструментом управління прибутком та оптимізації податку на прибуток. Адже транснаціональні компанії велику частину прибутку мають за рахунок податкового планування, враховуючи розміри їх доходу. Так загальний дохід великих ТНК, які подали СBCR*, становить 60 % світового ВВП. У США – це 67 %, в Китаї – 46 %, у Франції та Канаді – 70 %, в Італії та Великобританії – 40 %. Аналізуючи діяльність ТНК в Україні (1 % маржі – 160 місце з 205 країн), 50 000 дол. США інвестицій на працівника (162 місце), 50 % операцій – внутрішньогрупові (у середньому по інших країнах світу – 30 %), доходи ТНК – 17 % від ВВП (60 % у середньому по світі), 1 % податкового навантаження (сплачені податки / дохід, у середньому по інших країнах світу – 2 %) [10]. Простежується значний відсоток внутрішньогрупових операцій та відносно незначний відсоток податкового навантаження, порівняно з усередненими показниками у світі, що свідчить про значну частку контрольованих операцій, які підлягають особливому контролю з боку податкових органів.

Аналіз будь-яких економічних процесів останнім часом неможливо розглядати, не враховуючи вплив пандемії COVID-19, яка значною мірою трансформувала глобальні бізнес-процеси, змінивши традиційну модель ланцюжків поставок, викликавши безробіття та проблеми з логістикою і транспортуванням, змінивши політику виконання договірних зобов'язань підприємствами, зумовивши кризу у страховій і банківській сферах, а також в цілому негативно вплинувши на переважну більшість суб'єктів економічної діяльності. Ці проблеми суттєво вплинули і на порядок здійснення контрольованих операцій, особливо з нерезидентами. Зокрема, введення обмежуючих карантинних заходів, повне закриття кордонів та призупинення окремих видів діяльності внесли дисбаланс у внутрішньогрупове обслуговування та постачання підприємств. Таким чином, пандемія COVID-19 значно ускладнила застосування правил трансфертного ціноутворення, відкривши нові «вікна» для здійснення маніпулювань, що зумовлює актуальність цієї проблеми для науковців та пошук ефективних шляхів для її вирішення.

* СBCR – звіт, який подають у податкові органи групи компаній з оборотом понад 750 млн євро, які ОЕСР називає «транснаціональними корпораціями»

Аналіз останніх досліджень та публікацій, на які спираються автори. За даними «Google Академії», за запитом ключових слів «трансфертне ціноутворення» станом на 01.10. 2021 р. пошук з 2020 р. видав 206 статей українською мовою, 764 статті російською та 29300 – англійською мовою, що свідчить про актуальність цього питання. У процесі написання статті було досліджено праці закордонних та українських вчених, проаналізовано нормативні документи ООН, ОЕСР [3; 6; 16] та розглянуто судову практику Верховного Суду України у сфері трансфертного ціноутворення та міжнародного оподаткування [4].

У працях С.М. Датара, М.В. Раджана [15], К.Мерчента, В. ван дер Стеде [19] та Дж.Ціммерманна [26] досліджено, яким чином у транснаціональних корпораціях було введено глобальні податкові правила і як впроваджено нормативні вимоги ООН та ОЕСР щодо їх дотримання, водночас враховуючи принцип «втягнутої руки». У своїх статтях Т.Балденіус, Н.Д. Меламед та С.Рейчелстейн [11], С.Е. Хайде та С.Чо [18], В.Г. Нараянан та М.Сміт [20] розкривають питання щодо того, яким чином цілі управління та оподаткування в частині міжнародного трансфертного ціноутворення можна інтегрувати у стратегію управління транснаціональних корпорацій. Дослідження М.Кулса, К.Еммануеля та А.Йоріссена [14], М.Кулса та М.Р. Слегмалдера [13], К.П. Россінга [24] відображають вплив податкового планування у процесі міжнародного трансфертного ціноутворення на систему управлінського обліку і прийняття відповідних управлінських рішень.

Проведений аналіз дозволив встановити, що вітчизняні дослідження з проблематики трансфертного ціноутворення знаходяться на своєму початковому етапі, це підтверджує глибина проведених досліджень, зокрема більшість з виявлених вітчизняних публікацій становлять тези наукових конференцій. Проте окремі українські науковці проводять більш ґрунтовні дослідження з тематики трансфертного ціноутворення, зокрема, С.Я. Король, Г.В. Уманців, І.К. Шушакова [1] – щодо розвитку трансфертного ціноутворення в умовах глобалізації, О.М. Угляренко та С.М. Гудзь [8] – щодо імплементації трансфертного ціноутворення в систему індикаторів підприємства. Основні етапи нормативного регулювання здійснення фінансового контролю за трансфертним ціноутворенням в Україні комплексно досліджено М.О. Кужелєвим та І.М. Сиволапом [2]. Особливості проведення податкових перевірок з трансфертного ціноутворення і застосування судової економічної експертизи як дієвого механізму в податкових спорах з питань трансфертного ціноутворення досліджено О.В. Фоміною та І.К. Шушаковою [9].

Метою статті є дослідження сучасних тенденцій трансфертного ціноутворення як засобу мінімізації податкових маніпулювань, зокрема у розрахунках з нерезидентами.

Викладення основного матеріалу. Як правило, якщо дві незалежні, непов'язані сторони ведуть переговори одна з одною про фінансову операцію і в результаті домовляються про ціну, то транзакція відбудеться за справедливою ринковою ціною. Відповідно до принципу «втягнутої руки», ціна, за якою відбувається операція, є найбільш прийнятною для цілей оподаткування, оскільки вона є справедливим відображенням вартості товарів або послуг. Однак коли сторони, які ведуть переговори про угоду, пов'язані між собою, вони можуть встановлювати штучно занижену ціну з метою мінімізації податків. Щоб отримати такі податкові вигоди, менеджмент транснаціональних корпорацій намагається маніпулювати цінами та юрисдикціями партнерів-нерезидентів, поводитися опортуністично. Для мінімізації можливості здійснення таких маніпулювань на рівні держави реалізується політика трансфертного ціноутворення. Досягнення угоди щодо того, чи трансферна ціна знаходиться в межах принципу «втягнутої руки», завжди є спірним і суперечливим. Основна ідея цього принципу полягає у порівнянні контрольованих та неконтрольованих операцій, виходячи з критерію податкових вигод, а також виходячи з аналізу всіх переваг та недоліків, які вони створюють.

Під вимоги трансфертного ціноутворення підпадають контрольовані операції. ПКУ встановлює певні критерії, за якими можна визначити, чи є операція контрольованою з метою трансфертного ціноутворення, чи ні. Суб'єктний склад визначається відповідно до п. 39.2.1.1 ПКУ, зокрема: а) господарські операції, що здійснюються з пов'язаними особами – нерезидентами; б) зовнішньоекономічні господарські операції з продажу та/або придбання товарів та/або послуг через комісіонерів-нерезидентів; в) господарські операції, що здійснюються з нерезидентами, зареєстрованими у державах (на територіях), які належать до переліку держав (територій), затвердженого Кабінетом Міністрів України, або які є резидентами цих держав; г) господарські операції, що здійснюються з нерезидентами, які не сплачують податок на прибуток (корпоративний податок); ґ) господарські операції (зокрема внутрішньогосподарські розрахунки), що здійснюються між нерезидентом та його постійним представництвом в Україні [5].

Операції платника податку на прибуток в Україні потрапляють під вимоги трансфертного ціноутворення, якщо одночасно виконуються такі вартісні критерії: 1) річний дохід платника податків від будь-якої діяльності, визначений за правилами бухгалтерського обліку, перевищує 150 млн грн (за вирахуванням непрямих податків) за відповідний податковий (звітний) рік; 2) обсяг таких господарських операцій платника податків з кожним контрагентом, визначений за правилами бухгалтерського обліку, перевищує 10 млн грн (за вирахуванням непрямих податків) за відповідний податковий (звітний) рік. Відповідно до п. 39.1.3 ПКУ [5], якщо умови в одній чи більше контрольованих операціях не відповідають

принципу «втягнутої руки», прибуток, який був би нарахований платнику податків в умовах контрольованої операції, що відповідає зазначеному принципу, зараховується до оподаткованого прибутку платника податку.

Підпункт 39.2.1.5 ПКУ [5] встановлює правила визначення операції контрольованою, якщо вона здійснюється в ланцюгу господарських операцій між платником податків і нерезидентом: під істотними функціями розуміються функції, які платник податків та нерезидент – сторони контрольованої операції – не могли б виконати самостійно у своїй звичайній діяльності без залучення інших осіб та використання активів таких осіб; під істотними активами розуміються активи, використання яких є необхідним під час здійснення таких операцій та які відсутні у платника податків та нерезидента – сторін контрольованої операції; під істотними ризиками розуміються ризики, прийняття яких є обов'язковим для ділової практики таких операцій. У 2021 р. базові критерії визнання операцій контрольованими не змінилися. Однак вимоги трансфертного ціноутворення поширили на всіх номінальних посередників у ланцюгу операцій з нерезидентом, операції з яким визнаються контрольованими. Для встановлення статусу контрольованості операції переважно використовуються фактичні обставини, а не формальні домовленості. Щоб отримувати інформацію для трансфертного ціноутворення, орган контролю отримує право проводити зустрічні перевірки з платниками, які не є сторонами контрольованих операцій.

Операції з номінальними посередниками, які формально не підпадають під критерії контрольованих операцій, можуть бути прирівняні до контрольованих (пп. 39.2.1.5 ПК) [5]. Це правило існувало й раніше, однак із 2019 р. його застосовують у ланцюгу операцій до всіх нерезидентів, із якими у результаті проводять контрольовані операції. До цього таке правило стосувалося лише низки проміжних операцій із пов'язаними особами – нерезидентами.

Здійснення маніпулювань з трансфертним ціноутворенням є можливим в торговельних операціях між пов'язаними сторонами за цінами, призначеними для впливу на учасників ринку або для введення в оману податкових органів. Рівень маніпулювання та його незаконності залежить від особливостей податкових юрисдикцій, зокрема більшість з них розглядає це як вид шахрайства або ухилення від сплати податків.

Відповідно до політики трансфертного ціноутворення, ТНК мають встановлювати трансфертні ціни з максимальним урахуванням принципу «втягнутої руки», враховуючи наявність обмеженої інформації в реальному часі. Водночас не завжди в реальному часі можна врахувати всі обставини, що дозволяють правильно оцінити контрольовану операцію відповідно до принципу «втягнутої руки», що стає особливо складно в умовах поширення пандемії COVID-19. За таких умов можна виокремити два підходи до встановлення ціни: 1) використання інструментарію економічного аналізу з урахуванням дослідження ситуації на ринку, зміни в попиту та пропозиції; 2) застосування положень економічної теорії для визначення розподілу прибутків або збитків між афілійованими підприємствами.

У другій половині ХХ ст. здійснення маніпулювань у процесі трансфертного ціноутворення між пов'язаними сторонами стало серйозною проблемою для економіки різних країн. Водночас чим менш економічно розвинутою є країна, тим складнішим є розрахунок ціни за правилами трансфертного ціноутворення, оскільки країни, що розвиваються, мають фундаментальну проблему відсутності надійних порівнянних даних, які можуть забезпечити усунення інформаційної невизначеності. Саме в таких країнах відбувається значна частка транскордонних операцій, оскільки в них розташована значна кількість виробничих потужностей ТНК. Зокрема, ризики трансфертного ціноутворення чітко ідентифікуються у дослідженні ЕУ 2019 р., відповідно до якого 79 % респондентів зазначили, що міжнародне податкове середовище є «невизначеним», а 40 % заявили, що воно є «вкрай невизначеним». При цьому 64 % респондентів зазначили, що найбільш критичним питанням щодо податкового ризику та невизначеності є трансфертне ціноутворення [17]. У зв'язку з цим існує нагальна потреба у формуванні уніфікованої нормативної бази для ефективної боротьби з маніпулюваннями у процесі трансфертного ціноутворення, яка була чітко ідентифікована представниками ОЕСР. Зараз питання встановлення цін, за якими продаються товари та послуги між пов'язаними сторонами, на міжнародному рівні регулюється Настановами ОЕСР, які враховують поточні тенденції часу [3] з врахуванням міжнародних угод про уникнення подвійного оподаткування. Так 11 лютого 2020 р. ця організація опублікувала змінні рекомендації [16], які стосуються питань ТЦУ під час фінансових операцій, що дозволяє пояснити особливості окремих принципів і правил, а також дає змогу боротися з розмиванням податкової бази в нових сферах бізнесу (ІТ-індустрія, інтернет-маркетинг тощо).

Настанови ОЕСР щодо трансфертного ціноутворення для транснаціональних компаній та податкових служб [16] передбачають використання п'яти методів, за допомогою яких можна дослідити відповідність договірної ціни рівню звичайних цін, залежно від типу контрольованих операцій і специфіки господарської діяльності платника податків: 1) метод порівнянної неконтрольованої ціни (CUP); 2) метод ціни перепродажу (RPM); 3) метод витрат плюс (C+); 4) метод розподілу прибутку (PSM); 5) метод трансакційної чистої маржі (TNMM). ПКУ, відповідно до Настанови ОЕСР, також передбачає використання п'яти методів, за якими здійснюється встановлення відповідності умов контрольованої операції принципу «втягнутої руки», інформація про які узагальнена в таблиці 1.

Опис методів встановлення відповідності умов контрольованої операції принципу «втягнутої руки» та основа для їх застосування (узагальнено за [5; 21; 22])

1. Метод порівняльної неконтрольованої ціни (пріоритет 1)	
Зміст методу	порівняння ціни, застосованої у контрольованій операції, з ціною у зіставній неконтрольованій операції, яка фактично здійснена платником податків (на підставі інформації про ціни, застосовані на найближчу до дня здійснення контрольованої операції дату)
Хто використовує	– усі платники податку, які здійснюють операції, які є зіставними з неконтрольованими операціями; – платники податку, які мають біржове котирування і здійснюють контрольовані операції з експорту та/або імпорту товарів
Основна сфера застосування	операції з сировинними товарами, ф'ючерсні та форвардні контракти
Шляхи усунення обмежень під час використання методів	– надання більш детальної інформації про характеристики товару, умови поставки, ринок збуту та дату поставки у відкритих джерелах; – розширення обсягу товарів; – уникнення використання інформації щодо операцій між компаніями та їх пов'язаними особами
Показник рентабельності	немає
2. Метод ціни перепродажу (пріоритет 2)	
Зміст методу	порівняння валової рентабельності від перепродажу товарів (робіт, послуг), придбаних у контрольованій операції, з валовою рентабельністю від перепродажу товарів (робіт, послуг), яка отримується у зіставних неконтрольованих операціях
Операції, в яких використовується	використовують зокрема, але не винятково, якщо під час перепродажу товару здійснюються такі операції: – підготовка товару до перепродажу та його транспортування (поділ товарів на партії, формування поставок, сортування, перепакування); – змішування товарів, якщо характеристики кінцевої продукції (напівфабрикатів) істотно не відрізняються від характеристик змішуваних товарів
Основна сфера застосування	для аналізу рентабельності дистриб'юторів з обмеженим ризиком, імпорт з перепродажем
Шляхи усунення обмежень під час використання методів	забезпечення збору та агрегування інформації про облікову політику компаній у загальнодоступних джерелах
Показник рентабельності	валова рентабельність
3. Метод «витрати плюс» (пріоритет 2)	
Зміст методу	порівняння валової рентабельності собівартості продажу товарів (робіт, послуг) у контрольованій операції з аналогічним показником рентабельності у зіставних неконтрольованих операціях
Хто використовує	застосовується зокрема, але не виключно під час: – виконання робіт (надання послуг) особами, які є пов'язаними з отримувачами результатів таких робіт (послуг); – операцій з продажу товарів, сировини або напівфабрикатів за договорами між пов'язаними особами; – операцій з продажу товарів (робіт, послуг) за довгостроковими договорами (контрактами) між пов'язаними особами
Основна сфера застосування	виконання робіт; надання послуг; продаж товарів, сировини, напівфабрикатів між пов'язаними особами
Шляхи усунення обмежень під час використання методів	забезпечення збору та агрегування інформації про облікову політику компаній у загальнодоступних джерелах
Показник рентабельності	валова рентабельність собівартості

4. Метод чистого прибутку (пріоритет 3)	
Зміст методу	порівняння відповідного фінансового показника рентабельності у контрольованій операції (чистого прибутку на основі відповідної бази (витрати, продаж, активи) або показника рентабельності операційних витрат) з відповідним показником рентабельності у зіставній неконтрольованій операції
Умови використання	у разі відсутності або недостатності інформації, на підставі якої можна обґрунтовано зробити висновок про достатній рівень зіставності умов контрольованої операції з умовами зіставних неконтрольованих операцій під час використання методів, що мають більший пріоритет
Основна сфера застосування	для незалежних компаній із зіставним функціональним профілем, що займаються схожою діяльністю на зіставному ринку
Шляхи усунення обмежень під час використання методів	використання фінансової інформації під час визначення показників рентабельності
Показник рентабельності	чиста рентабельність; чиста рентабельність витрат; рентабельність операційних витрат; рентабельність активів; рентабельність капіталу
5. Метод розподілення прибутку (пріоритет 3)	
Зміст методу	виділення кожній особі, що бере участь у контрольованій операції, частини загального прибутку (або збитку), отриманого за результатами здійснення такої операції, яку б інша непов'язана особа отримала від участі у зіставній неконтрольованій операції
Хто використовує	може використовуватися зокрема, але не виключно, у разі наявності: <ul style="list-style-type: none"> – істотного взаємозв'язку між контрольованими операціями та іншими операціями, що здійснюються сторонами контрольованої операції з пов'язаними з ними особами; – у сторін контрольованої операції прав на володіння (користування) об'єктами нематеріальних активів, що істотно впливають на рівень рентабельності, отриманої сторонами контрольованої операції за результатами здійснення такої контрольованої операції
Основна сфера застосування	<ul style="list-style-type: none"> – придбання (продаж) товарів (робіт, послуг) за довгостроковими договорами, зокрема, операції за якими здійснюються протягом усього звітного (податкового) періоду; – передача (отримання) прав на використання різних нематеріальних активів, пов'язаних із одним товаром (послугою); – придбання (продаж) серії тісно пов'язаних продуктів (продуктової групи) та/або послуг; – придбання (продаж) різних товарів (робіт, послуг) за умови, що один товар (робота, послуга) або одна група товарів (робіт, послуг) створює попит на інший товар (роботу, послугу) або групу товарів (робіт, послуг)
Шляхи усунення обмежень під час використання методів	для цілей застосування методу розподілення прибутку бухгалтерська і фінансова звітність має бути приведена у відповідність з єдиними методологічними засадами бухгалтерського обліку
Показник рентабельності	валова рентабельність; валова рентабельність собівартості; чиста рентабельність; чиста рентабельність витрат; рентабельність операційних витрат; рентабельність активів; рентабельність капіталу

Як видно з таблиці 1, методи встановлення відповідності умов контрольованої операції принципу «втягнутої руки» визначаються національним законодавством, проте базуються на міжнародних документах, розроблених ОЕСР. Реалізація такої політики прослідковується й у інших країнах. Відповідно можна говорити про так звану глобальну податкову політику у сфері трансфертного ціноутворення, яка сформувалася у розвинених країнах світу, коли зміни, внесені в систему оподаткування лідерів світової економіки, поступово поширилися й на інші країни, у зв'язку з великою кількістю контрольованих операцій, учасниками яких є компанії різних країн або ж транснаціональні корпорації. Адже помилки у питаннях ТЦУ дорого обходяться сторонам контрольованих операцій, зокрема, розмір штрафів становить від 50 до 1000 розмірів прожиткового мінімуму для працездатної особи (а в частині неподання звітності – від 1 до 5 розмірів прожиткового мінімуму для працездатної особи за кожен календарний день прострочення).

Порушення законодавства з питань трансфертного ціноутворення можуть бути виявлені двома основними шляхами:

1) у результаті неподання або подання з порушеннями звітів про контрольовані операції або документації з питань трансфертного ціноутворення, що може призвести не лише до нарахування штрафних санкцій за цей факт, а й до проведення додаткових перевірок;

2) внаслідок здійснення моніторингу, за результатами якого було встановлено невідповідність контрольованих операцій принципу «витягнутої руки».

Не дивлячись на те, що методи, зазначені в таблиці 1, застосовуються у порядку зростання пріоритету, найбільш поширеним у практиці трансфертного ціноутворення є метод чистого прибутку. Пояснюється це насамперед тим, що він базується на інформації, яка знаходиться у відкритих джерелах, і, відповідно, є доступною кожному, що в цілому сприяє мінімізації витрат на здійснення такого бізнес-процесу.

В цілому оподаткування операцій у сфері трансфертного ціноутворення має достатньо суб'єктивний характер, що пояснюється впливом таких факторів:

1) контролюючі органи, оцінюючи контрольовані операції, керуються принципом «превалювання сутності над формою», який передбачає, що фактичні умови проведеної контрольованої операції та/або фактичні дії сторін мають пріоритет над умовами укладеного (письмового) договору;

2) контролюючі органи можуть визнати, що метод встановлення відповідності умов контрольованої операції принципу «витягнутої руки» обрано суб'єктом недостатньо обґрунтовано.

В обох випадках контролюючі органи можуть звинуватити суб'єкта господарювання в некомпетентності та здійснити перерахунок відповідної ціни, доходу та, відповідно, розміру податку. Таким чином, суб'єкти господарювання мають, з одного боку, правильно визначити ціну в контрольованих операціях, а з іншого – вміти чітко обґрунтувати свою позицію перед контролюючими органами, щоб у них не виникло сумнівів щодо порядку визначення ціни. Наведене вище дозволяє встановити, що з позиції податкової безпеки підприємства операції з трансфертного ціноутворення є дуже ризикованими. Податковий ризик є найвищим пріоритетом, який керує політикою трансфертного ціноутворення. Якщо в операціях з нерезидентами існує можливість уникнути критерію контрольованості, то краще це зробити, щоб мінімізувати можливість виникнення податкових ризиків. Проте, якщо уникнути цього так неможливо, варто уникнути ситуацій, які привертають увагу контролюючих органів та призводять до здійснення поглибленого моніторингу або дотримуватися таких рекомендацій: вчасно та безпомилково подавати Звіт про контрольовані операції; відображати в декларації з податку на прибуток саме позитивний фінансовий результат (прибуток); застосовувати для сировинних товарів виключно метод порівняльної неконтрольованої ціни; визначати рентабельність у розмірі, що не є нижчою за ринкову.

У сучасних реаліях неможливо недооцінювати вплив COVID-19 не лише на українську, а й на світову економіку в цілому та її окремі елементи. ОЕСР визнала COVID-19 ще більш руйнівним фактором для економіки, ніж фінансова криза 2008 р. Тому здебільшого COVID-19 змушує компанії переглядати підходи попередніх років до реалізації власних бізнес-процесів, порядок здійснення комерційної діяльності, зокрема й у сфері трансфертного ціноутворення, реорганізувати ланцюжки створення вартості, переглядати порядок розподілу прибутків між власними філіями і трансформувати корпоративну систему ризик-менеджменту. Особливо важливу роль політика ТЦУ займає у діяльності транснаціональних компаній, внаслідок чого з метою забезпечення протидії впливу негативних наслідків пандемії вони починають адаптуватися до нових особливостей функціонування бізнес-середовища, трансформують ланцюжки постачань, переглядають умови укладання міжфірмових контрактів, щоб відповідати новим ринковим реаліям.

Враппе С.С., Вашингтон Д.С. та Марку М. уточнюють специфіку такого впливу, зазначаючи, що внаслідок поширення COVID-19 посилилися деякі практичні недосконалості застосування принципу «витягнутої руки», які часто стосуються неявних припущень щодо інформації про порівнянні операції. Серйозні збої, з якими стикаються як контрольовані, так і неконтрольовані компанії під час пандемії та пандемічної рецесії, зробили процес перевірки порівнянних показників складнішим, ніж раніше, залишаючи відкритим питання про те, як найкраще застосувати принцип «витягнутої руки» [25]. Науковці роблять висновок про необхідність зміни «правил гри» у сфері трансфертного ціноутворення на період пандемії з метою підвищення його ефективності та мінімізації непорозумінь у процесі взаємовідносин з контролюючими органами. І хоча подібні консенсусні зміни і були запропоновані в рекомендаціях ОЕСР [16], вони все одно залишають широкий простір для здійснення податкових маніпулювань, оскільки являють собою набір певних принципів, а не чітко визначених правил, і які можуть використовуватися заінтересованими особами як засіб здійснення опортуністичної поведінки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дало змогу визначити, що питання трансфертного ціноутворення є актуальним для всього світу і податковій політики в цьому напрямі є дуже схожими і базуються на нормативних документах ОЕСР. В Україні питання трансфертного ціноутворення регулюється Податковим кодексом України, проте його положення щодо порядку обрання методу встановлення відповідності умов контрольованої операції принципу «витягнутої руки» та принцип

«превалювання сутності над формою» мають дещо суб'єктивний характер, що може бути полем для зловживань як з боку контролюючих органів, так і джерелом здійснення маніпулювань з боку суб'єктів господарювання, які мають максимально обґрунтовано встановлювати ціну з урахуванням ринкової рентабельності, скласти документи і звіти та вчасно подавати останні до відповідних органів, щоб уникнути штрафних санкцій. Такі перестороги, зокрема, стосуються і здійснення операцій з нерезидентами. Якщо можна, то варто уникати в таких операціях критеріїв, які роблять їх контрольованими, що значно полегшує подальшу співпрацю та мінімізує можливість виникнення податкових ризиків.

Пандемія COVID-19 у 2019–2021 рр. викликала суттєві зміни в функціонуванні світової економіки, що створило, з одного боку, значну кількість перешкод для ефективної реалізації трансфертного ціноутворення, ускладнивши дотримання існуючих правил та підвищивши ризик виникнення проблем, а з іншого боку, враховуючи наявні пропозиції щодо уточнення нормативного регулювання, створила передумови для здійснення маніпулювань у цій сфері. У результаті значного впливу COVID-19 на бізнес-процеси транснаціональних компаній можна виокремити дві групи підходів щодо удосконалення порядку здійснення ТЦУ за таких умов, що забезпечуватиме мінімізацію податкових маніпулювань: 1) інституційні удосконалення (уточнення порядку застосування принципу «втягнутої руки» в умовах пандемії; перегляд порядку оцінки податковими органами змін у політиці трансфертного ціноутворення щодо попередніх періодів у частині порушення принципу «втягнутої руки»); 2) удосконалення на рівні підприємств (розвиток системи збору та аналізу інформації щодо порівняних показників або удосконалення системи розподілу прибутків / збитків між афілійованими підприємствами; розширення системи документації з трансфертного ціноутворення, що дозволить уникнути спорів з податковими органами).

Список використаної літератури:

1. *Король С.Я.* Розвиток трансфертного ціноутворення в умовах глобалізації / *С.Я. Король, Г.В. Уманців, І.К. Шушакова* // Економічна теорія та право. – 2021. – № 2 (45). – С. 87–98. DOI: 10.31359/2411-5584-2021-45-2-87.
2. *Кужелев М.О.* Основні етапи нормативного регулювання здійснення фінансового контролю за трансфертним ціноутворенням в Україні / *М.О. Кужелев, І.М. Сиволан* // Бізнес Інформ. – 2021. – № 4. – С. 196–204. DOI: 10.32983/2222-4459-2021-4-196-204.
3. Настанови ОЕСР щодо трансфертного ціноутворення для транснаціональних компаній та податкових служб від 22 липня 2010 р. / Державна податкова служба України. – 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://dku.in.ua/files/Materials/OECD.pdf>.
4. Огляд судової практики Верховного Суду у сфері трансфертного ціноутворення та міжнародного оподаткування / відпов. за вип.: *Р.Ф. Ханова, А.А. Барікова*. – Київ, 2020. – Вип. 1. – 26 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://cutt.ly/wIb5zoJ>.
5. Податковий кодекс України. – ред. від 21.11.21 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
6. Всеобъемлющие рамочные механизмы плана BEPS: Задачи 4, 8-10 : руководство по трансфертному ценообразованию в отношении финансовых сделок. – Париж : ОЭСР, 2020 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://dku.in.ua/files/Materials/OECD2.pdf>.
7. *Січ О.* Контрольовані операції: які критерії / *О.Січ, А.Воловенко* // Expertus: головбух. – 2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://1gl-vip.expertus.ua/#/document/16/26233/bssPhr8/?of=copy-daef7a54c9>.
8. *Угляренко О.М.* Концептуальні основи імплементації трансфертного ціноутворення в систему індикаторів підприємства / *О.М. Угляренко, С.М. Гудзь* // Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Сер. : Економіка і управління. – 2019. – Т. 30 (69). – № 6. – С. 64–70. DOI: 10.32838/2523-4803/69-6-34.
9. *Фоміна О.В.* Судова економічна експертиза з питань трансфертного ціноутворення / *О.В. Фоміна, І.К. Шушакова* // Економіка України. – 2021. – № 10 (719). – С. 52–66.
10. *Чижиков В.* ПодатаСтата: скільки податків і де платять великі корпорації / *В.Чижиков* // РЕЙТИНГ. Бізнес в офіційних цифрах. – 20 квітня 2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://rating.zone/podatastata-skilky-podatki-i-de-platiat-velyki-korporatsii/>.
11. *Baldenius T.* Integrating managerial and tax objectives in transfer pricing / *T.Baldenius, N.D. Melumad, S.Reichelstein* // The Accounting Review. – 2004. – № 79 (3). – P. 591–615. DOI: 10.2308/accr.2004.79.3.591.
12. *Cools M.* International Transfer Pricing: MNE Dependency on Knowledge of External Tax Consultants / *M.Cools, J.Christian, P.Rossing* // Journal of Management Accounting Research. – 2021. – Vol. 33, No. 1. – P. 33–51. DOI: 10.2308/JMAR-19-061.
13. *Cools M.* Tax-compliant transfer pricing and responsibility accounting / *M.Cools, R.Slagmulder* // Journal of Management Accounting Research. – 2009. – № 21 (1). – P. 151–178. DOI: 10.2308/jmar.2009.21.1.151.
14. *Cools M.* Management control in the transfer pricing tax compliant multinational enterprise / *M.Cools, R.Slagmulder* // Accounting, Organizations and Society. – 2008. – № 33 (6). – P. 603–628. DOI: 10.1016/j.aos.2007.05.004.
15. *Datar S.M.* Horngren's Cost Accounting: A Managerial Emphasis / *S.M. Datar, M.V. Rajan*. – 16th edition. – New York : Pearson, 2018.
16. Guidance on the transfer pricing implications of the COVID-19 pandemic / OECD. – 18 December, 2020 [Electronic resource]. – Access mode : https://dku.in.ua/files/Materials/OECD_COVID-19.pdf.

17. How profound change, transparency and controversy are reshaping a critical business function. *Transfer Pricing and International Tax Survey* / EY. – 2019 [Electronic resource]. – Access mode : <https://cutt.ly/3Ib5I6v>.
18. Hyde C.E. Keeping two sets of books: The relationship between tax and incentive transfer prices / C.E. Hyde, C.Choie // *Journal of Economics & Management Strategy*. – 2005. – № 14 (1). – P. 165–186. DOI: 10.1111/j.1430-9134.2005.00038.x.
19. Merchant K. *Management Control Systems* / K.Merchant, W. van der Stede. – 4th edition. – New York : Pearson, 2018.
20. Narayanan V.G. Impact of competition and taxes on responsibility center organization and transfer prices / V.G. Narayanan, M.Smith // *Contemporary Accounting Research*. – 2000. – № 17 (3). – P. 497–529. DOI: 10.1506/KAPX-YQTE-GJPT-7D64.
21. *Practical Manual on Transfer Pricing for Developing Countries* / Department of Economic & Social Affairs. – New York : United Nations, 2017 [Electronic resource]. – Access mode : <https://cutt.ly/cIb6eE2>.
22. *Practical Manual on Transfer Pricing for Developing Countries* / Department of Economic & Social Affairs. – New York : United Nations, 2021 [Electronic resource]. – Access mode : https://dku.in.ua/files/Materials/United_Nations-TP_Developing_Countries%2C2021.pdf.
23. Professional repositioning during times of institutional change: The case of tax practitioners and changing moral boundaries / V.S. Radcliffe, C.Spence, M.Stein, B.Wilkinson // *Accounting, Organizations and Society*. – 2018. – № 66. – P. 45–59. DOI: 10.1016/j.aos.2017.12.001.
24. Rossing C.P. Tax strategy control: the case of transfer pricing tax risk management / C.P. Rossing // *Management Accounting Research*. – 2013. – № 24 (2). – P. 175–194. DOI: 10.1016/j.mar.2013.04.008.
25. Wrappe S.C. Transfer pricing and the pandemic recession: What to do about it / S.C. Wrappe, M.Marku // *The Tax Adviser*. – February 1, 2021 [Electronic resource]. – Access mode : <https://cutt.ly/1Ib5Nas>.
26. Zimmerman J. *Accounting for Decision Making and Control* / J.Zimmerman. – 10th edition. – New York : McGraw-Hill Education, 2019.

References:

1. Korol', S.Ja., Umanciv, G.V. and Shushakova, I.K. (2021), «Rozvytok transfertnogo cinoutvorennja v umovah globalizacii», *Ekonomichna teorija ta pravo*, No. 2 (45), pp. 87–98, doi: 10.31359/2411 5584 2021 45 2 87.
2. Kuzheljev, M.O. and Syvolap, I.M. (2021), «Osnovni etapy normatyvnogo reguljuvannja zdzijsnennja finansovogo kontrolju za transfertnym cinoutvorennjam v Ukraini», *Biznes Inform*, No. 4, pp. 196–204, doi: 10.32983/2222-4459-2021-4-196-204.
3. Derzhavna podatkovja sluzhba Ukrainy (2012), *Nastanovy OESR shhodo transfertnogo cinoutvorennja dlja transnacional'nyh kompanij ta podatkovyh sluzhb vid 22 lypnja 2010 r.*, [Online], available at: <https://dku.in.ua/files/Materials/OECD.pdf>
4. Hanova, R.F. and Barikova, A.A. (ed.) (2020), *Ogljad sudovoi' praktyky Verhovnogo Sudu u sferi transfertnogo cinoutvorennja ta mizhnarodnogo opodatkuvannja*, Kyi'v, Issue 1, 26 p., [Online], available at: <https://cutt.ly/wIb5z0J>
5. Podatkovyj kodeks Ukrainy, in 21.11.21 (ed), [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
6. OESR (2020), *Vseob'emlyushchie ramochnye mekhanizmy plana BEPS: Zadachi 4, 8–10*, rukovodstvo po transfertnomu tseoobrazovaniju v otnoshenii finansovykh sdelok, Parizh, [Online], available at: <https://dku.in.ua/files/Materials/OECD2.pdf>
7. Sich, O. and Volovenko, A. (2021), «Kontrol'ovani operacii: jaki kryterii», *Expertus: golovbuh*, [Online], available at: <https://1gl-vip.expertus.ua/#/document/16/26233/bssPhr8/?of=copy-daef7a54c9>
8. Ugljarenko, O.M. and Gudz', S.M. (2019), «Konceptual'ni osnovy implementacii' transfertnogo cinoutvorennja v systemu indyikatoriv pidpryjemstva», *Vcheni zapysky TNU im. V.I. Vernads'kogo*, Ser. *Ekonomika i upravlinnja*, Vol. 30 (69), No. 6, pp. 64–70, doi: 10.32838/2523-4803/69-6-34.
9. Fomina, O.V. and Shushakova, I.K. (2021), «Sudova ekonomichna ekspertyza z pytan' transfertnogo cinoutvorennja», *Ekonomika Ukrainy*, No. 10 (719), pp. 52–66.
10. Chyzykykov, V. (2021), «PodataStata: skil'ky podatki i de platjat' velyki korporacii», *REJTYNG. Biznes v oficijnyh cyfrah*, 20 kvitnja, [Online], available at: <https://rating.zone/podatastata-skilky-podatki-i-de-platjat-velyki-korporatsii/>
11. Baldenius, T., Melumad, N.D. and Reichelstein, S. (2004), «Integrating managerial and tax objectives in transfer pricing», *The Accounting Review*, No. 79 (3), pp. 591–615, doi: 10.2308/accr.2004.79.3.591.
12. Cools, M., Christian, J. and Rossing, P. (2021), «International Transfer Pricing: MNE Dependency on Knowledge of External Tax Consultants», *Journal of Management Accounting Research*, Vol. 33, No. 1, pp. 33–51, doi: 10.2308/JMAR-19-061.
13. Cools, M. and Slagmulder, R. (2009), «Tax-compliant transfer pricing and responsibility accounting», *Journal of Management Accounting Research*, No. 21 (1), pp. 151–178, doi: 10.2308/jmar.2009.21.1.151.
14. Cools, M. and Slagmulder, R. (2008), «Management control in the transfer pricing tax compliant multinational enterprise», *Accounting, Organizations and Society*, No. 33 (6), pp. 603–628, doi: 10.1016/j.aos.2007.05.004.
15. Datar, S.M. and Rajan, M.V. (2018), *Horngren's Cost Accounting: A Managerial Emphasis*, 16th edition, Pearson, New York.
16. OECD (2020), «Guidance on the transfer pricing implications of the COVID-19 pandemic», 18 December, [Online], available at: https://dku.in.ua/files/Materials/OECD_COVID-19.pdf
17. EY (2019), «How profound change, transparency and controversy are reshaping a critical business function. Transfer Pricing and International Tax Survey», [Online], available at: <https://cutt.ly/3Ib5I6v>

18. Hyde, C.E. and Choe, C. (2005), «Keeping two sets of books: The relationship between tax and incentive transfer prices», *Journal of Economics & Management Strategy*, No. 14 (1), pp. 165–186, doi: 10.1111/j.1430-9134.2005.00038.x.
19. Merchant, K. and Stede, W. van der (2018), *Management Control Systems*, 4th edition, Pearson, New York.
20. Narayanan, V.G. and Smith, M. (2000), «Impact of competition and taxes on responsibility center organization and transfer prices», *Contemporary Accounting Research*, No. 17 (3), pp. 497–529, doi: 10.1506/KAPX-YQTE-GJPT-7D64.
21. United Nations (2017), «Practical Manual on Transfer Pricing for Developing Countries», *Department of Economic & Social Affairs*, New York, [Online], available at: <https://cutt.ly/cIb6eE2>
22. United Nations (2021), «Practical Manual on Transfer Pricing for Developing Countries», *Department of Economic & Social Affairs*, New York, [Online], available at: https://dku.in.ua/files/Materials/United_Nations-TP_Developing_Countries%2C2021.pdf
23. Radcliffe, V.S., Spence, C., Stein, M. and Wilkinson, B. (2018), «Professional repositioning during times of institutional change: The case of tax practitioners and changing moral boundaries», *Accounting, Organizations and Society*, No. 66, pp. 45–59, doi: 10.1016/j.aos.2017.12.001.
24. Rossing, C.P. (2013), «Tax strategy control: the case of transfer pricing tax risk management», *Management Accounting Research*, No. 24 (2), pp. 175–194, doi: 10.1016/j.mar.2013.04.008.
25. Wrappe, S.C. and Marku, M. (2021), «Transfer pricing and the pandemic recession: What to do about it», *The Tax Adviser*, February 1, [Online], available at: <https://cutt.ly/1Ib5Nas>
26. Zimmerman, J. (2019), *Accounting for Decision Making and Control*, 10th edition, McGraw-Hill Education, New York.

Жиглей Ірина Вікторівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри інформаційних систем в управлінні та обліку Державного університету «Житомирська політехніка».

<http://orcid.org/0000-0002-9529-6849>.

Наукові інтереси:

- облік зовнішньоекономічної діяльності;
- соціальна відповідальність бізнесу;
- обліково-аналітичне забезпечення соціально відповідальної діяльності.

E-mail: iv_zhygley@ukr.net.

Легенчук Сергій Федорович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем в управлінні та обліку Державного університету «Житомирська політехніка».

<https://orcid.org/0000-0002-3975-1210>.

Наукові інтереси:

- теорія бухгалтерського обліку;
- облік нематеріальних активів;
- нефінансова та інтегрована звітність.

E-mail: legenchyk2014@gmail.com.

Орлов Ігор Віталійович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку і аудиту Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II.

Наукові інтереси:

- теорія і методологія обліку і контролю зобов'язань;
- облік нематеріальних активів.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2021.